

БУДДОЛОГІЯ В ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОМУ ВИМІРІ

**Філософія буддизма: Енциклопедія / Отв. ред.
М.Т. Степанянц; Ин-т философии РАН**

М.: Восточная литература, 2011. — 1045 с.

Згідно з анотацією до енциклопедії, ми маємо справу з «першим російським енциклопедичним виданням, присвяченим філософії буддизму, яке є найбільш повним у вітчизняній літературі зібранням знань про буддійську філософію» [с. 2]. Поява друком енциклопедії «Філософія буддизму» є значним етапом у розвитку буддології Росії. Енциклопедії такого зразка є необхідним фундаментом для будь-якого подальшого руху науки, оскільки це передусім відіграє роль своєрідного поля термінологічного та поняттєвого переосмислення та фіксації.

Структура є доволі логічною, чіткою і демонструє концептуальну спрямованість. Насамперед викликає повагу резюмування історії розвитку сходознавчих та буддологічних досліджень, розпочинаючи від XIX сторіччя і завершуючи сучасною ситуацією у «Передмові» М. Степанянц [с. 10—18].

Далі у статті «Буддизм та філософія» В. Лисенко [с. 19—44] розглядає концептуальні елементи вчення Будди, його розвиток та переосмислення головних доктринальних проблем у різноманітних текстах та школах. Мабуть, для багатьох читачів, які дізнаються про буддизм, постає логічним питання щодо певного «ядра» цієї традиції.

Йдеться про палітру різноманітних шкіл та напрямків. В. Лисенко у популярній формі пояснює причини, чому саме важко проводити аналогії з історією розвитку юдаїзму, християнства та ісламу: «для успіху проповіді релігійного послання слід брати до уваги індивідуальні особливості адресата. Істина не може бути сформульована раз і назавжди у вигляді універсальних догматів... [У буддизмі] людина — не сирий матеріал для подальшого обробітку, не носій невігластва та хибних ідей» [с. 24]. Цією думкою автор статті готує нас до філософського змісту буддизму, з яким власне і ознайомлює нас «Енциклопедія», адже поліваріативність підходів до людської особистості з різних культурних регіонів мусила породити доволі оригінальну традицію.

Далі в тексті В. Лисенко здійснює ще одну спробу вичленувати головні елементи, спільні для буддійських шкіл. Він виокремлює: 1) історію життя Будди; 2) визнання закону карми і переродження; 3) шляхетні істини та 8-й Шлях; 4) доктрину анатмавади і вчення пратітья самутпада [с. 25].

Цю схематизацію можна назвати першою рекомендацією автора щодо ознайомлення зі змістом «Енциклопедії» — своєрідним кістяком, з якого варто почати, щоб не загубитися у поліфонії термінів, понять та персоналій. Також здійснено схематизацію філософських напрямків та головних сакральних текстів, які є фундаментом у цих напрямках.

У завершальній статті вступу до «Енциклопедії» під назвою «Буддизм за глобальної доби» за авторством А. Агаджанян [с. 45—56] звернено увагу на актуальну ситуацію буддійської традиції у глобалізованому світі. Автор слушно зауважує про напруги між неофітами із Заходу та традиційними буддистами [с. 47], що пов'язано, з одного боку, з урбаністичним темпом життя перших, їхньою активізацією, а з іншого — з більш повільним темпом життя носіїв архаїки. Ця проблема стосується не лише Заходу чи Росії, але й України — у більш радикальній формі це спричиняє породження псевдотрадицій або таких ліній вчення, які самоорганізуються. Варто хоча б згадати ситуацію зі школою нінгма-па Дорже Жамбо, автентичність якої активно обговорювали на форумі буддистів України, який є підрозділом форуму буддистів країн СНД¹.

Стосовно змісту статей «Енциклопедії», то, як правило, головні поняття мають більш розгорнутий вигляд, займають кілька сторінок тексту і список літератури містить найавторитетніші джерела різних років видання. Проте список літератури не в усіх статтях є розлогим та вичерпним. Зрештою, ми маємо справу з енциклопедичним матеріалом, а не вузько-спрямованим фаховим збірником статей.

¹ Буддизм в Інтернеті. Асоціація буддистських ресурсів Сети. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://board.buddhist.ru/forumdisplay.php?f=19&s=>.

Статті стосуються як понять буддизму, шкіл, доктрин, так і найбільш значущих персоналій, діяльність яких мала значення для становлення різноманітних традицій Сходу. Крім російських відповідників понять, ми можемо прочитати китайські (ієрогліфічні) назви або відповідники в інших мовах у латинській транслітерації. На окремий розгляд заслуговують ключові поняття буддизму, які найбільш детально аналізують у тексті. Наприклад, поняттю карми присвячено 10 сторінок [с. 360—369], на яких В. Лисенко простежує етимологію, співвідношення з іншими поняттями, які є взаємодefініційованими (сансара), соціальні аспекти вчення про карму і маргінальний феномен «спільної карми», пояснює причини специфічного характеру проповіді буддизму ченцями мирянам, а також уводить це поняття у контекст різних традицій, детально описуючи не лише найбільш загальні тенденції, але й ті напрямки розвитку думки, які історично зазнали «полемічної поразки». Стиль викладу матеріалу доступний для зорієнтованого читача, а логіка подачі тексту дає змогу поступово розгледіти цілісність у розвитку буддизму. Це стосується не лише поняття «карми», але також головних доктринальних понять вчення Будди.

Слід зауважити, що в Росії загалом активізувалися публікації різноманітних словників, путівників та енциклопедій буддизму, в яких можна натрапити на якісний атласний папір, яскраві ілюстрації та популярний стиль (зокрема книжки видавництва «Ексмо»), іноді трапляються менш адекватні і більш «езотеричні» видання, «буддизм» ідеї яких можуть залишатися на совісті авторів цих видань. Про попередню історію подібних досліджень енциклопедичного характеру можна також дізнатися зі вступної лекції М. Степанянц. Порівняно з іншими публікаціями, перевагою рецензованого нами видання є його:

- 1) чітко філософський характер;
- 2) академічність, тобто спроба дослідників максимально наблизитися до об'єктивності, не жертвуючи фактами заради захоплення уваги читачів;
- 3) а також те, що хоча він може не привабити випадкового читача зовнішнім виглядом, але для читача обізнаного, який перебуває «в темі», буде незамінною основою подальшого ознайомлення з буддизмом та перекладами першоджерел.

Наприкінці тексту енциклопедії розміщено іменний покажчик та вказівник буддизму творів (першоджерел), в якому назви текстів подано відповідно до різних мов перекладу. Завершують цю громіздку, але дійсно цікаву роботу термінологічний покажчик (доволі розлогий) та список авторів, який остаточно засвідчує присутність авторитетних дослідників у процесі укладання цієї енциклопедії (наприклад, Є. Торчинова, який належав до найавторитетніших знавців Далекого Сходу, Н. Абаєва — авторитетного дослідника китайського буддизму, В. Андросова — перекладача

та впорядника трактатів Нагарджуни, а також А. Ігнатовіча, С. Лепехова, В. Лисенко, А. Маслової, Л. Янгутова, В. Шохіна та ін.).

У підсумку можемо ствердити, що рецензований текст є одним із потужних зрушень у буддологічних студіях, які стрімко розвиваються (чи радше відновлюються) на теренах пострадянського простору. Цікавим і корисним цей текст буде також для дослідників українського буддизму. Не може не тішити і наклад цього академічного видання, який за сучасних ринкових умов вражає (1000 примірників), і це за неабиякого обсягу (1045 с.). Поруч із цим книга стала вже майже букіністичною і в Інтернет-книгарнях ціна на неї сягає 2,7—3 тис. крб (орієнтовно 680—700 грн). Для українського книжкового ринку ця книга рідкісна, що є, мабуть, єдиним великим мінусом. Можна сподіватися, що за успішності реалізації першого накладу буде здійснено перевидання.

Ігор Колесник — кандидат філософських наук, асистент кафедри теорії та історії культури Львівського національного університету ім. І. Франка (Львів). Сфера наукових інтересів — філософія та психологія релігії, буддологія, філософія культури.
